

กระผมพยายามมากราบนมัสการท่านอาจารย์หลายครั้ง เผอิญไม่พบเสียทุกครั้ง วันนี้กระผมมาอีกจึงได้พบ กระผมกราบรบกวนท่านด้วยความกระหาย อยากทราบความจริงอันแน่นอนว่ามรรคผลนิพพานยังมีอยู่อย่างสมบูรณ์ ดังสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่หรือร่วงโรยไปหมดแล้ว ตามคำเขาพูดปรัมปราเอาแน่ไม่ได้ แต่พอทวนสมองให้ปวดร้าวพอดู กระผมจึงรีบมาหาท่านอาจารย์เพื่อให้ช่วยชี้แจงให้หายข้องใจ ถ้าได้รับคำชี้แจงแล้วกระผมจะเป็นที่พอใจ และตั้งหน้าปฏิบัติอย่างเต็มกำลัง ที่ข้องใจก็คือทั้ง ๆ เขาพูดว่ามรรคผลนิพพานไม่มี เพราะหมดเขตหมดสมัยไปนานแล้ว แต่เวลากระผมเข้าที่ภาวนาใจสงบลง ถึงกับปรากฏว่ากายไม่มีเหลืออยู่เลยเวลานั้น จะทราบว่กายมีก็ต่อเมื่อจิตถอนขึ้นมาแล้ว ถ้าว่ามรรคผลนิพพานไม่มี ความสุขทางจิตที่ปรากฏขึ้นจากการปฏิบัติในเวลานั้นทำไมจึงแสดงให้รู้อย่างนั้น เพื่อความแน่ใจจึงต้องมาเรียนถามท่านอาจารย์อีกครั้ง

ผมก็ไม่ใช่เจ้าของห้างร้าน ผู้รับซื้อและรับจำหน่ายมรรค ผล นิพพาน ไว้เพื่อไถ่ถอนหรือขายขึ้นราคา และขายทอดตลาดเอาตามความชอบใจของตน จึงไม่กล้าเรียนท่านได้อย่างแม่นยำ ถ้ามรรค ผล นิพพานเป็นเหมือนลูกฟักแฟงแดงโม เวลาเครือของมันเจริญลูกของมันก็เจริญด้วย เวลาเครือของมันแก่และตายไปก็หมดเขตหมดสมัยที่จะออกดอกออกผล มรรค ผล นิพพานก็จะต้องเป็นในทำนองเดียวกัน แต่ถ้ามรรค ผล นิพพานไม่ใช่ฟักแฟงแดงโมก็จำต้องผิดกันอยู่โดยดี ฉะนั้น ผมจึงไม่กล้าเรียนท่านว่า มรรค ผล นิพพานยังมีอยู่หรือว่าหมดสมัยไปแล้ว เนื่องจากไม่แน่ใจกับพวกเราผู้จะยังมรรค ผล นิพพานให้ เกิด หรือจะพากันสังหารมรรค ผล นิพพานเสียเอง โดยไม่เกี่ยวกับกาลสมัยใด ๆ มาทำลายให้หมดไป

ถ้าเป็นผู้หนักแน่นต่อข้อปฏิบัติไม่ลดละ หนทางคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ก็มีทางจะยังมรรคผลให้เกิดขึ้นเป็นลำดับ จนเจริญเต็มที่แล้วก็ปรากฏเป็นนิพพานขึ้นมาที่ใจ แต่ถ้าไม่หนักแน่น ทำแบบงู ๆ ปลา ๆ เป็นแต่ปรารภณาผลอย่างเดียว ผลเกิดได้ยาก แม้เกิดขึ้นบ้างแล้วก็เจริญได้ยาก คอยแต่จะเสื่อมลง หรือเสื่อมลงจนไม่ปรากฏผลคือความสุขเหลืออยู่ในใจเลย ที่เรียกสังหารมรรค ผล นิพพาน ให้หมดไป โดยไม่เกี่ยวกับกาลเวลาทำลาย คำว่าเขตหรือสมัยนั้นขึ้นอยู่กับปฏิบัติมากกว่าอื่น ไม่มีกาลเวลาใดมีอำนาจยังมรรค ผล ให้เกิดหรือทำลายมรรค ผล ให้ฉิบหายไปจากผู้ปฏิบัติชอบอยู่ เนื่องจากมรรค ผล ขึ้นอยู่กับข้อปฏิบัติ คนทำให้เจริญข้อปฏิบัติก็เจริญ คนทำให้เสื่อมข้อปฏิบัติก็เสื่อม

คนทำให้หมด คือไม่สนใจปฏิบัติ มรรคผลก็หมดไปโดยไม่เหลืออยู่ในโลกเลย เรื่องมีอยู่เพียงเท่านี้

กระผมขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์เป็นอย่างยิ่ง กระผมหายสงสัยในเรื่องมรรค ผล นิพพาน ขณะที่ได้ฟังคำชี้แจงจากท่าน เป็นอันว่าเรื่องมรรค ผล ทั้งหมดขึ้นอยู่กับผู้ปฏิบัติจะทำให้เจริญ จะทำให้เสื่อม และจะทำให้ฉิบหาย ที่นี้จิตที่สงบลงดังที่กราบเรียนนั้นถูกหรือผิด ขอกราบรับคำแนะนำด้วย

นั่นถูกต้อง และนั่นแหละคือตัวผลที่เกิดจากเหตุคือการภาวนาของเรา โปรดทำความเข้าใจ บำรุงให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ ที่เรียกว่า มรรค ผลเจริญ และคำว่ามรรคผลนี้นั้น มิได้หมายเอามรรคสี่ ผลสี่โดยเฉพาะ แต่หมายถึงวิธีดำเนินทั่ว ๆ ไปด้วย สิ่งที่ทำให้เกิดความสงบสุขจากการปฏิบัติควรเรียกมรรคผลเจริญ สิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์เพราะการทำให้ผิดความสุขที่เคยมีหายไป ควรเรียกว่า มรรคผลเสื่อม

เมื่อถูกต้องในขั้นที่กำลังทำอยู่ แต่ต่อไปจะให้พิจารณาอย่างไรอีกบ้างจึงจะเจริญก้าวหน้า กระผมหวังความพ้นทุกข์อย่างเต็มใจ ไม่มีอะไรจะเป็นที่น่าสงสัย เพราะสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกก็ได้ผ่านมาพอสมควร สุขหรือทุกข์ก็เท่าที่สัมผัสและผ่านไปแล้ว ไม่มีอะไรเหลืออยู่ จึงมองเห็นทางเดียวเท่านั้น คือธรรมะที่จะเป็นทางเกษมสำราญใจ ไปแล้วไม่ต้องกลับมา

ถ้าต้องการถึงซ้าก็พักได้ร่มไม้ริมสระข้างทางมาก ๆ ถ้าต้องการถึงเร็วก็พักระหว่างทางแต่น้อย พอบรรเทากายหายเหนื่อยแล้วเดินต่อไปให้มาก ถ้าไม่ต้องการพ้นทุกข์ก็ไม่ออกเดินทาง มีอยู่สามประการด้วยกัน คือการพักสงบในสมาธิบ่อยนัก ไม่ค่อยสนใจทางปัญญาการค้นคว้าก็ได้ซ้า การพักสมาธิเป็นครั้งคราวจัดว่าพอดี นอกนั้นก็พิจารณาทางสติปัญญาโดยแยกชั้นออกเป็นประเภท ๆ และแยกออกเป็นชั้น ๆ พิสูจน์ตามหลักความจริงของมัน คือไม่เที่ยงเป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา ตรวจตราดูด้วยปัญญาให้เห็นชัดว่าอนิจจังไม่เที่ยงนั้น ไม่เที่ยงอย่างไร ในส่วนต่าง ๆ ของร่างกายทั้งภายในภายนอก มีส่วนไหนบ้างที่มีข้อยกเว้นว่าเป็นของเที่ยง ตรองดูให้ละเอียดถี่ถ้วนทุกอาการจะเห็นได้ชัดว่าไม่เที่ยงจริง ๆ

ทุกข์ก็ตรวจดูให้ละเอียดว่ามีอยู่ในกายทุกส่วน ไม่มีข้อยกเว้นแม้อาการเดียวว่าไม่เป็นทุกข์ ต้องเป็นเช่นเดียวกันทั่วร่างกาย อนัตตาทุกอาการปฏิเสธความเป็นสัตว์เป็นบุคคลเราเขาในร่างกาย ไม่มีใครรับผิดชอบและถือความเป็นเจ้าของว่า ไม่ให้เป็นไปในลักษณะสามคือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา นอกจากไปจับจองเอาแบบเลื่อน ๆ อย่างไม่ได้ผลเท่านั้น การ

พิจารณาด้วยปัญญาช้า ๆ ชาก ๆ จนเห็นความจริงขึ้นมาทีละเล็กละน้อยอย่างนี้แล คือ ทางออกจากเครื่องผลักดันจิตใจโดยลำดับ การเดินทางปัญญาให้ถือเป็นสำคัญ แต่การพักในสมาธิให้เป็นไปเฉพาะกาลที่ควรพักเท่านั้น ไม่ควรพักบ่อย พักในลักษณะคนขี้เกียจทำงาน ถ้าต้องการพันทุกซ์เร็ว โปรดทราบว่าเป็นปัญญาแลเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสทุกประเภทพาให้พันทุกซ์อย่างไม่ผิดหวัง ทั้งสมาธิและปัญญาให้ผลัดเปลี่ยนกันทำงาน แต่ไม่ได้ทำในขณะเดียวกัน จะเป็นความสม่ำเสมอในการดำเนินข้อปฏิบัติ โปรดจดจำไว้และนำไปปฏิบัติด้วยความไม่นิ่งนอนใจ

ปัญญาการค้นคว้าหาความฉลาดใส่ตน คือทางไม่จนตรอกจนมุมในเวลาจำเป็น เพราะงานของจิตเป็นงานสลับซับซ้อนยิ่งกว่างานอื่นใด ต้องใช้สติปัญญาเป็นเครื่องบุกเบิกไปตลอดสาย นักปฏิบัติต้องเป็นนักไคร่ครวญทุกขณะที่มีสิ่งมาเกี่ยวข้องกับตน อย่าอยู่อย่างแบบลื่นท่าหาทางออกไม่ได้ อย่างนำมาใช้ในวงการปฏิบัติจะกลายเป็นคนจนมุมลื่นท่าใช้ไม่ได้ เวลาคับขันโปรดตั้งสติปัญญาประชิดเหตุการณ์ และไคร่ครวญด้วยดี จะเห็นทางออกอยู่ในจุดนั้นนั่นเอง เรื่องทั้งนี้พระพุทธเจ้าและสาวกเคยเผชิญมาแล้ว ถึงได้นำเหตุการณ์ต่าง ๆ มาสั่งสอนพวกเรา

ผู้มีสมาธิเป็นกำลังใจ และพิจารณาปัญญาอย่างไม่ลดละ โดยถือขั้นห้าทำเป็นเป้าหมายที่พิจารณาจะลุล่วงไปได้โดยสม่ำเสมอ และถึงจุดหมายปลายทางได้อย่างสมหวัง ขอนิมนต์ทำความเข้าใจในข้อปฏิบัติที่กำลังทำอยู่นั้นแลคือเรือใหญ่อันจะพาข้ามมหาสมุทรทะเลหลวง คือสมมุติเครื่องจองจำทั้งหลายเสียได้โดยปลอดภัย ผู้ใดมีความขยันต่อความเพียร ศึกษาอยู่กับสิ่งที่มาสัมผัสทางอายตนะ พิจารณาให้รู้ความเกิดขึ้นและดับไปของมันทั้งภายในภายนอกด้วยปัญญา ผู้นั้นจะถึงฝั่งแห่งความเกษมแน่นอน หวังว่าท่านจะพอเข้าใจได้เท่าที่อธิบายมา

พอได้รับทราบเรื่องปัญญาเป็นเครื่องถอดถอนกิเลสทุกประเภท กระผมรู้สึกซาบซึ้งมาก เพราะกระผมได้พิจารณาอยู่บ้างแล้วปรากฏผลอย่างนั้นจริง ๆ เป็นแต่มีได้ปักใจลงมากเท่านั้น เพราะกระผมพิจารณาแบบสุ่มเตาไปตามภาษาของคนไม่รู้ บัดนี้รู้สึกซาบซึ้งกับปัญญาขึ้นอีกมาก และจะพยายามเดินปัญญาให้มาก ส่วนการพักสงบนั้นจะให้พักอยู่นานเท่าไร จึงควรถอนขึ้นมา

จิตจะพักอยู่นานเท่าไร ควรปล่อยให้พักอยู่ตามต้องการ เมื่อถอนขึ้นมาแล้วค่อยทำงานทางด้านปัญญาต่อไป มีการผลัดกันพัก และทำงานไปทำนองนี้ด้วยความสม่ำเสมอ

จนตลอดสาย จะเป็นความสะดวกราบรื่นต่อการดำเนิน ไม่ค่อยมีอุปสรรคในระหว่างทาง การพักผ่อนทางสมาธิก็ชำนาญแล้วมิใช่หรือ

รู้สึกได้ง่ายและรวดเร็ว แต่จิตชอบสมาธิมาก ก่อนที่ยังไม่ได้ฟังท่านอาจารย์ อธิบายเรื่องติดสมาธิ อย่างไรต้องติดสมาธิแน่ ๆ เพราะเมื่อจิตเข้าไปอยู่ที่นั่นแล้วไม่มีอะไร รบกวน แต่พอถอนขึ้นมาจิตต้องรับรู้กับสิ่งต่าง ๆ รู้สึกรำคาญชอบกล แล้วจิตอยากเข้าไป อยู่ในสมาธินั้นเสียเพื่อหลบอารมณ์กวนใจ

นั่นท่านเรียกว่าจิตขี้เกียจทำงาน คอยแต่จะหาที่พักนอน ผลงานจึงไม่ค่อยปรากฏ ความจริงก็คือจิตติดสมาธิ จึงยากที่จะถอนตัวโดยลำพังตนเอง ต้องอาศัยครูอาจารย์จุด ลากด้วยอุบายวิธีต่าง ๆ นั่นแลถึงจะยอมออกจากสมาธิทั้งที่เสียตาย ทุกวันนี้จิตท่านเป็น อย่างนั้นหรือเปล่า

มีบ้างเล็กน้อย แต่รู้สึกตัวอยู่บ้างไม่ติดแบบจมไปเลยเหมือนแต่ก่อน ที่พอมีทางคิด และได้อุบายต่าง ๆ ขึ้นมาเสมอ ก็เพราะผมได้อ่านหนังสือทางร่มเย็นของท่านอาจารย์จาก เพื่อนบ้างเล็กน้อย แต่อ่านไม่จบเล่ม แม้เช่นนั้นก็พอได้สติ และพอมีทางได้มากทราบท่าน อาจารย์ก็เพราะหนังสือเล่มนั้นเป็นเหตุ คณะท่านผู้จัดพิมพ์และสมาชิกคงได้บุญมากมาย เพราะคนในลักษณะกระผมที่ได้รับความรู้ความเข้าใจจากหนังสือทางร่มเย็นอันดับต่าง ๆ มีจำนวนไม่น้อย แม้กระผมเองก็ได้แผ่ส่วนกุศลไปยังคณะท่านผู้จัดพิมพ์ ตลอดท่าน สมาชิกที่มีศรัทธาบริจาคทั้งหลายทุก ๆ คินมิได้ขาด ให้ทุกท่านได้ดวงตาสว่างเห็นธรรม และมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งภพนี้และภพหน้าโดยทั่วกัน กระผมมาคราวนี้ได้ประโยชน์มาก เกินคาดหมาย และหายข้องใจที่เป็นมานาน ถ้ามีความขัดข้องที่หลัง กระผมจะมากทราบ กวนท่านอีก

กระผมสงสัยมานาน ต้องรบกวนถามท่านอาจารย์ ท่านจะพอมีเวลาบ้างไหม สงสัยอะไร คุณแน่ใจหรือว่าอาตมาจะตอบคุณได้

จะตอบได้หรือไม่ได้ ถ้าท่านมีโอกาสผมต้องเรียนถามท่านแน่ เพราะข้องใจมานาน ผมจะเรียนถามตรงที่สงสัยเลยทีเดียว คือคนตายแล้วได้กลับมาเกิดอีกไหมครับ หรือตาย แล้วสูญไปเลย

คุณเข้าใจว่าอย่างไร ได้กลับมาเกิดอีกไหม เชิญตอบตามความรู้สึกของคุณเอง

ผมเข้าใจว่าตายแล้วสูญ ไม่มีอะไรพาให้กลับมาเกิดอีก เพราะเวลาคนตายแล้วมันดับไปเลย ไม่มีความรู้อย่างที่รู้กันนี้อีกต่อไป

คุณเคยทดลองตายดูแล้วหรือ จึงทราบว่าความรู้ดับไปหมด เวลาตายจริง ๆ

เปล่า ผมไม่เคยตาย แต่คาดคะเนเอาเฉย ๆ ว่าคงเป็นอย่างนั้น

ความคาดคะเนเอาเฉย ๆ ทำไมคุณจึงยอมเชื่อตามโดยไม่มีเหตุผลและหลักฐาน อาตมาขอถามบ้าง ว่าที่คุณมาเกิดให้เห็นอยู่ชัด ๆ เวลานี้ คุณเอาอะไรมาเกิด ถ้าว่ามันสูญตั้งแต่ที่คุณเข้าใจจริง ๆ

ผมก็ไม่ทราบได้ แต่เห็นมันรู้อยู่อย่างนี้ นับแต่วันเริ่มเกิดมา

คุณเข้าใจว่านับแต่วันเกิดมามันรู้อยู่อย่างนี้จริงหรือ คุณระลึกและจำได้จริง ๆ หรือ ในขณะที่ตกตลอดออกมาจากครรภ์มารดาที่แรกว่าคุณกำลังเกิด ทั้งรู้และจำได้ว่าเกิดเวลาเท่านั้น มีคนมาทำคลอดให้คุณเท่านั้นคน เป็นต้น

เปล่า ผมระลึกไม่ได้เลยท่าน

แม้คุณจะจำไม่ได้ แต่คุณเข้าใจว่า ผู้รู้คือจิตมีอยู่กับคุณขณะที่กำลังคลอดนั้นไหม ผมเข้าใจว่ามี แต่เวลานี้จำไม่ได้ว่ามี

ขณะเกิดคุณก็ไม่ทราบเรื่องของคุณว่า ผู้รู้คือใจมีหรือไม่มีในเวลานั้น แล้วคุณเข้าใจว่าคุณสูญไปไหมในขณะที่เป็นเด็ก ๆ อยู่เวลานั้น เพราะคุณไม่ทราบว่าตนเกิดและตนเป็นเด็ก

แม้ผมระลึกไม่ได้ แต่ผมก็เข้าใจว่าผมไม่ได้สูญไปในระยะแรกเกิด และระยะกำลังเป็นเด็กเล็ก ๆ

เพราะเหตุไร คุณจึงว่าคุณไม่ได้สูญไปในระยะนั้นเล่า

เพราะถ้าเด็กเล็ก ๆ ของผมนั้นสูญไปจริง ๆ ผมจะเป็นผู้ใหญ่มาได้จนบัดนี้อย่างไร อีกประการหนึ่งคุณแม่ของผมเคยเล่าให้ผมฟังเสมอว่า ตอนผมเป็นเด็กเล็ก ๆ ร้องไห้เก่งจนคุณแม่ไม่ได้หลับนอน ต้องผลัดเปลี่ยนเวรกันรักษาเด็กคือผม นี่ก็เป็นพยานให้ทราบได้ว่าผมไม่ได้สูญไปในเวลาเป็นเด็ก ๆ

เพียงชาติที่เราเห็น ๆ กันอยู่ คุณก็ยังไม่ทราบเรื่องของตนว่าสูญหรือไม่สูญทั้ง ๆ ที่เกิดมาเพื่อรู้เรื่องของตัว แต่คุณก็ไม่รู้ แล้วคุณจะมีความสามารถมาจากไหน ที่จะให้รู้ว่าตายแล้วเกิดอีกหรือตายแล้วสูญในอนาคต นั้นยิ่งละเอียดมาก เพราะเป็นเรื่องของจิต โดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับกายเลยในขั้นเริ่มแรก ที่คุณว่าสูญนั้นหมายถึงร่างกายสูญหรือจิตสูญ หรือว่าสูญทั้งหมด

หมายถึงจิตสูญ ส่วนร่างกายไม่ทราบว่าจะเป็นอย่างไรรต่อไป ผมไม่ได้สนใจ

ถ้าจิตสูญจริง อะไรที่ทำให้คุณรู้ ๆ อยู่เวลานี้ และมาจากไหน

จิตทำให้รู้ แต่ผมไม่ทราบว่ามีมาจากไหน

ถ้าจิตสูญจริง จะมีที่มาได้อย่างไร นอกจากสิ่งที่มีเท่านั้นถึงจะมีที่มา

ผมเข้าใจว่าสูญตอนตายแล้ว ไม่ได้สูญในเวลานี้

ถ้าสูญตอนตายแล้ว การเกิดก็เกิดไม่ได้ เพราะไม่มีผู้พาให้เกิดเป็นคนและเป็นสัตว์ เพราะคนและสัตว์ต้องมีผู้รับรู้ คือจิตประจำร่าง ก็ตอนคุณมาเกิดไปเอาจิตผู้รับรู้มาจากไหน มาครองร่างของคุณอยู่เวลานี้ ถ้าจิตสูญจริงต้องไม่มีที่มาและไม่มีที่ไป ก็ที่มาและที่ไป ยังเห็นและมีอยู่กับคุณอย่างสมบูรณ์เวลานี้ แล้วคุณจะบังคับให้จิตสูญไปได้อย่างไรกัน จิตเมื่อถูกคุณบังคับให้สูญ มันจะสูญไปตามข้อบังคับของคุณไหมเล่า

ผมก็ไม่แน่ใจว่ามันจะเป็นไปตามความเข้าใจหรือไม่ จึงมาเรียนถามท่านให้ช่วยชี้แจงพอเข้าใจ เพราะผมก็เป็นชาวพุทธ คุณพ่อคุณแม่พาเข้าวัดมาแต่เด็ก ๆ จนป่านนี้ ผมไม่เคยปล่อยวางวัฏเวทศาสตร์ แต่มีความสงสัย เพราะคนนั้นว่าอย่างนั้น คนนี้ว่าอย่างนี้ เลยทำให้ใจผมเขว ไม่กล้าตัดสินใจลงได้ว่าสูญหรือยังอยู่

คุณพอเข้าใจมิใช่หรือ ว่า เวลาคุณมาเกิดจิตติดมาด้วย มิได้เกิดแต่ร่างแบบตุ๊กตา เครื่องเล่นของเด็ก แต่เป็นคนมาเกิดโดยสมบูรณ์ที่มีความรู้รอบรู้หนาว ในระยะเริ่มแรก ปราภฏในครรภ์ มีเฉพาะจิตคือธาตุรู้กับวัตถุชิ้นเล็ก ๆ ที่อาศัยกันอยู่เท่านั้น ยังไม่แตกแขนงออกมาเป็นอาการส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย จิตจึงยังไม่มีทางออกมารับทราบ ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งเป็นธาตุอีกประเภทหนึ่งว่าเป็นอย่างไร แม้ร่างของเด็ก จะสมบูรณ์จนตกคลอออกมาในระยะนี้ แต่ก็ยังอ่อนต่อการรับทราบเรื่องที่ปรากฏอยู่กับตัวได้โดยสมบูรณ์ ดังนั้นแม่เด็กจะรู้ร้องไห้หรือหัวเราะในขั้นต่อมา ก็เป็นเพียงเด็กที่มีธาตุรู้ครองอยู่ประจำร่างเท่านั้น ยังไม่สามารถรู้และใช้อารมณ์ทั้งห้าอย่างนั้นได้อย่างสมบูรณ์

เวลาร่างกายจะสลายจากการประชุมแห่งธาตุ(ตาย)จิตที่ไม่ได้รับการอบรมเท่าที่ควร จะรู้เรื่องของตัวเองก็จะเป็นทำนองเด็กคลอโตใหม่เหมือนกัน จะไม่มีสติรับรู้เรื่องของตัวเองเสีย โดยมาก ประหนึ่งจิตคือธาตุรู้ไม่อยู่กับร่างในขณะที่จะแตกสลายนั้น ทั้ง ๆ ที่จิตยังมีอยู่ ส่วนผู้ได้รับการอบรมมาพอสมควรก็พอจะรู้ได้ในระหว่างจิตกับกาย และผู้ได้รับการอบรมในธรรมขั้นสูงย่อมรู้เรื่องของจิต และกายได้อย่างชัดเจน ทุกขณะที่จิตจะเคลื่อนย้ายจากกัน ในขณะที่บ้านแตกสาแหรกขาดเช่นนั้น (ขณะจะตาย) นี้แลคนเราแม้จะมีธาตุรู้ครองร่างอยู่เหมือนกัน แต่ก็มีความสามารถมากน้อยต่างกัน ผู้หนึ่งไม่รู้ทั้งการมาเกิด ทั้งเวลาจะตาย ผู้

หนึ่งแม้จะไม่สามารถรู้เรื่องเกิดของตนในระยะแรกเกิด แต่ก็สามารถรู้ในเวลาต่อมาด้วยการอบรม ว่าธาตุชั้นธัมกับจิตมีความเคลื่อนไหว และเป็นอยู่ต่างกันอย่างไร ส่วนใดเป็นชั้นธัม ส่วนใดเป็นจิต รู้ได้อย่างแจ่มชัดไม่มีทางสงสัย

รู้ได้ทั้งความเกี่ยวข้องระหว่างอารมณ์กับใจ รู้ได้ทั้งจิตกับอารมณ์ดูซึมถึงกัน หรือไม่ดูซึมถึงกัน รู้ทั้งความบริสุทธิ์ที่เรียกว่าธาตุรู้ล้วน ๆ ไม่มีสิ่งเจือปน และรู้ได้เวลาจิตที่บริสุทธิ์กับชั้นธัมเป็นส่วนสมมุติจะจากกันในเวลาตาย อย่างไม่สะทกสะท้านหันไหวไปตามธาตุชั้นธัมก็ทำหน้าที่จะแตก จิตก็ทำหน้าที่รู้ในวาระสุดท้าย ตามความเป็นจริงที่เคยรู้แบบตายตัวมาแล้ว ไม่มียกย้ายผันแปรเป็นอย่างอื่น พอถึงกาลอันควรแล้วก็ผ่านออกไปตามแบบของจิตที่ไม่หลงธาตุชั้นธัมว่าเป็นตน เวลายังเป็นอยู่ จิตมีความบริสุทธิ์ฉันใด เวลาจากไปก็คือจิตที่บริสุทธิ์ดวงนั้นฉนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า *ยथाที่ไป จ นินพฺพุโต* เหมือนประทีปดวงไฟอันหมดเชื้อแล้วดับไปฉะนั้น ไม่มีจุดสมมุติอันเป็นที่สถิตอยู่ จึงไม่มีสมมุติจะพูดให้ถูกต้องตามความจริงของธรรมชาตินั้น

นี่แลคุณ กฎธรรมชาติอันมีมาดั้งเดิม ไม่ขึ้นอยู่กับความเข้าใจหรือสงสัยของใคร ๆ ที่มีนิสัยเป็นนานาจิตตัง ใครจะเข้าใจว่าตายแล้วสูญ หรือตายแล้วเกิดอีกก็ตาม ธรรมชาติที่เคยเป็นไปอย่างใดก็ย่อมเป็นไปตามกฎธรรมชาติของตนอย่างนั้น ผู้รู้กฎธรรมชาติแล้วก็ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับกฎนั้น กฎของธรรมชาตินั้นก็ไม่มาบังคับได้อีกต่อไป ผู้อยู่เหนือกฎหมายของวิภูจักรแล้ว ย่อมไม่ถูกบังคับให้หมุนเวียนเปลี่ยนแปลง เพราะความหมุนเวียนไม่ใช่ความสุข ท่านเรียกว่า วิภูทุกซ์ทั้งนั้น เป็นอย่างไรตายแล้วเกิดหรือตายแล้วสูญ โปรดพิสูจน์ตัวเราให้ดี ถ้าพิสูจน์ไม่ดีแทนที่จะตายแล้วสูญดังที่เข้าใจ เดียวผู้เข้าใจว่าสูญจะไหล่ออกมาจากท้องของสุนัขแล้วเจ้ากรรมอื่นกะ

ผมพอเข้าใจบ้าง ตอนกำลังเป็นเด็ก ๆ หนึ่ง ตอนคนจะตายไม่มีสติหนึ่ง จะกลับความรู้เป็นเหมือนเด็กอีก เพราะไม่มีสติตั้งท่านว่า ทั้ง ๆ ที่เวลานั้นใจก็ยังอยู่ในคน ๆ นั้นนั่นแล ผมเห็นด้วย เพราะแม้ยังอยู่มันก็ไม่เห็นรู้ถ้าไม่มีสติจริง ตอนนี่ผมพอมีทางคิดกับตัวเองบ้าง ไม่มีเหมือนแต่ก่อนนัก ทั้งกลัวจะไปเกิดเป็นสุนัขตั้งท่านว่าก็เท่ากัน ถ้าไปเกิดเป็นสุนัขจริง ๆ ผมก็แย่ เรียกว่าจมนไปเลย

คุณควรคิดดูตอนคุณนอนหลับสนิทไม่ฝันบ้าง คุณเข้าใจว่าคุณสูญไปในเวลานั้นหรือยังอยู่ ขณะที่คุณกำลังหลับสนิท ถ้ามตรงที่คนตายทั้ง ๆ มีลมหายใจอยู่นี่เอง

แปลกมากตอนกำลังหลับสนิทนั้นผมไม่รู้เลย แต่ตอนตื่นนอนแล้วค่อยรู้ว่าตนยังอยู่มิได้สูญ และเวลาตื่นนอนแล้วผมก็มีได้นึกย้อนไป สงสัยว่าตนได้สูญไปในเวลาหลับนั้น

เวลามีคนมาถามคุณว่า ตอนคุณหลับไปนั้นคุณสูญไปหรือยังอยู่ คุณจะตอบเขาว่าอย่างไร

ต้องตอบเขายังอยู่ซิท่าน เพราะถ้าสูญไปตอนผมหลับจริง ๆ ผมจะยังเป็นผมอยู่ อย่างนี้ได้ยังไง ผมต้องหายซากไปเลยทั้งซากจิตและซากกาย เท่าที่ผมยังมาพูดได้อยู่เวลานี้ก็ต้องสืบเนื่องมาจากหลับนั่นเอง

การที่คุณสำคัญว่า ตายสูญก็เป็นเช่นเดียวกับเราไปตู่คนนอนหลับซึ่งไม่รับรู้กับอะไรในเวลาหลับนั้นเหมือนกัน เพราะธาตุรู้ไม่ทำงานกับสิ่งใดในเวลาหลับนั้น แต่ธาตุรู้มิได้สูญไปไหน ก็มีอยู่กับคนนอนหลับนั้นแล ฉะนั้นเราจึงหยิบเอาความรู้อันละเอียดตามหลักธรรมชาตินั้นขึ้นมาพูดได้ว่า คนนี้นอนหลับสนิท คิณนี้ฝันไปต่าง ๆ นานาดังนี้ ถ้าไม่มีความรู้เป็นเชื้ออยู่แล้ว จะหยิบขึ้นมาพูดอย่างนั้นไม่ได้ นิพพานของคนมีกิเลสก็คือคนนอนหลับสนิทนั้นแล เพราะเป็นความสุขอย่างยิ่งในเวลาหลับสนิท ปราศจากสิ่งส่งเสริมและกตถ่วงใจในเวลานั้น คุณยังมีความสงสัยอะไรอีก พูดสนทนากันได้

ไม่มีแล้วท่าน หมดเพียงเท่านี้ ขอกราบขอบพระคุณท่านที่กรุณาช่วยให้สติผมวันนี้

ดิฉันได้ยินโบราณพูดว่า สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ นั้นจริงไหมคะ ถ้าจริงทำไมท่านสอนให้คนไปสวรรค์กัน แล้วจะไปหาสวรรค์ที่ไหนกันอีก เพราะสวรรค์ก็อยู่ในหัวอกคนอยู่แล้ว

จริงเพราะผู้เสวยสุขและเสวยทุกข์ คือใจซึ่งอยู่ในหัวอกคนทุกคน ไม่มีสิ่งอื่นเป็นผู้เสวยได้นอกจากใจ เพราะความสุขทุกข์ที่ใจจะต้องเสวยนั้นมันเกิดและอยู่ที่ใจ ฉะนั้นคนเราจึงมีทางเป็นสุขและเป็นทุกข์ได้ในทางใจ ไม่เลือกกาล โดยไม่ต้องรอให้สุขภาพทางกายสมบูรณ์หรือบกพร่อง หรือสมบัติให้สมบูรณ์หรือบกพร่องมาสนับสนุน จึงจะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ขึ้นมา เราพอมีเครื่องเปรียบเทียบได้ เช่นคนตาบอดหรืออ่อยเปลี้ยแสดงความสุขรื่นเริงใจในบางกาล และคนมั่งมีและสุขภาพทางกายยังดี ๆ แสดงความทุกข์ร้อนทางใจในบางเวลา ซึ่งเป็นเรื่องของใจล้วน ๆ พาให้แสดง ที่ท่านสอนให้คนไปสวรรค์ก็เหมือนคุณบอกลูกคุณเข้าไปนอนในห้องนอนเสียนั่นเอง ความจริงการหลับนอน และความสุขอันเกิดแต่การหลับนอนมันมีกับเด็กอย่างสมบูรณ์อยู่แล้ว มิได้มีอยู่กับห้องนอนหรือบนเตียงนอน แต่ถึงเวลาที่เด็กจะควรเข้าไปหลับนอนในห้องนอน ก็จำเป็นต้องบอกให้

เข้าไป แม่เด็กจะล้มตัวลงนอนหลับอยู่บนตักคุณเสียเอง เด็กก็มีความสุขในการหลับอย่างพอเพียงเหมือนกัน แต่การที่จะให้เด็กนอนหลับอยู่ที่นี้หรือที่นั่น นั้นย่อมเป็นไปตามเวลาอันควร

การที่ท่านสอนให้คนไปสวรรค์ ก็ย่อมสอนให้เป็นไปตามกาลอันควรเช่นเดียวกัน ตามธรรมชาติของคนที่มีความสุขพอจะเป็นสวรรค์ และมีความสุขทุกข์พอจะเป็นนรกได้ภายในใจ อยู่ที่นี้ก็เป็นสุขและเป็นทุกข์ได้อย่างสมเหตุสมผลของกรรมที่ทำไว้ แต่กาลอันควรอยู่และควรไปมันเป็นเครื่องบังคับอยู่ในตัวของมันเอง ซึ่งจะรอเสวยสุขและรอเสวยทุกข์อยู่ในที่แห่งเดียวไม่ได้ ก็จะต้องสอนเพื่ออยู่และเพื่อไปตามควรแก่เหตุการณ์ ฉะนั้น แม้สวรรค์และนรกจะมีอยู่ในใจดวงเดียวและเสวยอยู่ในใจดวงเดียว แต่วิบากชั้นธซึ่งเป็นที่อาศัยเป็นสิ่งแปรปรวน จำต้องสังโยกย้ายไปตามกาลอันควร ดังนั้นที่ท่านสอนให้บำเพ็ญตนเป็นคนดีมีความสุขในภพชาติที่กำลังอยู่อาศัยและสั่งสอนเพื่อความดีในภพชาติต่อไป จึงเป็นการถูกต้องตามธรรม และความประสงค์ของสัตว์โลกผู้มุ่งความสุขทั้งวันนี้และวันหน้า ทั้งชาตินี้และชาติหน้าอยู่แล้วอย่างเต็มใจ ใครจะหาคำสั่งสอนที่ถูกต้องแม่นยำยิ่งกว่านี้ไม่มีอีกแล้ว

ส่วนสวรรค์และนรกที่นอกไปจากหัวอกของคนจะมีไหมคะ ถ้ามีอยู่สูงและต่ำเพียงไรคะ

อาตมาไม่แน่ใจ เพราะสิ่งต่าง ๆ ไม่ใช่ผู้เสวยสุขและทุกข์เหมือนหัวอกมนุษย์ ความสูงต่ำนั้นเข้าใจว่า มนุษย์อยู่สูงหรือต่ำเพียงไร สวรรค์และนรกก็อยู่สูงหรือต่ำเพียงนั้น ไม่อยู่สูงหรือต่ำกว่าที่มนุษย์เราอยู่อาศัย

ที่ท่านพูดหมายถึงบ้านที่มนุษย์เราอยู่ใช่ไหม

จะว่าบ้านก็ใช่ จะว่าป่าก็ใช่ จะว่าบ้านนอกหรือในเมืองก็ใช่ จะว่าที่ไหน ๆ ที่มนุษย์อาศัยอยู่ก็ใช่ จะว่าห้องซังหรือเรือนจำก็ใช่ทั้งนั้น เพราะมนุษย์ในโลกนี้จะต้องอาศัยสิ่งดังกล่าวเป็นที่อยู่อาศัยเพื่อเสวยสุขและทุกข์ ไม่มีสิ่งใด ๆ เป็นที่เสวย

ท่านว่าไว้ในตำราว่า สวรรค์นรกนั้นมีจริงไหม ถ้ามีอยู่ที่ไหน ดิฉันอยากรู้คะ

พระพุทธเจ้าไม่เคยบำเพ็ญเพื่อโกหกพระองค์และสัตว์โลก แต่ทรงสร้างความดีเพื่อพระองค์และเพื่อโลกโดยถ่ายเดียว สำหรับอาตมาไม่มีความรู้ความสามารถจะคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าว่าสวรรค์นรกไม่มี เท่าที่ปฏิบัติและไตร่ตรองตามหลักธรรมของท่าน เฉพาะสิ่งที่เราสามารถก็ทำให้เกิดศรัทธาเชื่อมั่นในคำสั่งสอนของท่าน ว่าเป็นสวากขาตธรรมที่ตรัสไว้ชอบจริงไม่บกพร่อง จึงเกิดความเชื่อมั่นทั้งฝ่ายมรรคคือทางดำเนิน ทั้งฝ่ายผลคือความสุขเป็นเครื่องตอบแทน ทั้งสวรรค์เป็นชั้น ๆ ตลอดถึงพรหมโลกอันเป็นที่สถิต

อยู่ของท่านผู้มีบุญได้บำเพ็ญไว้แล้ว และนิพพานอันเป็นธรรมดับทุกข์โดยสิ้นเชิงว่ามีจริง ไม่สงสัย แม้ไม่มองเห็นสวรรค์นิพพานด้วยตาเนื้อพอจะเชยท่านผู้อื่นมาดูด้วยได้ แต่ส่วนลึกของหัวใจเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจะเรียนได้ตามความรู้ลึก

พร้อมทั้งคำที่คุณถามว่าถ้ามีอยู่ที่ไหนด้วย รู้สึกเสียใจที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคุณอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะโลกเรามีเฉพาะกล้องส่องทางด้วยวัตถุอย่างเดียว ไม่มีกล้องส่องนามธรรม คือ สวรรค์ นิพพาน จึงจนใจไม่ทราบว่าจะไปแสวงหาอะไรที่ไหน มาส่องดูสวรรค์นิพพานให้เห็นชัด และหายสงสัยเสียที ถ้าสมมุติว่าอาตมามีกล้องชนิดหนึ่ง โดยเฉพาะส่องดูเห็นสวรรค์นิพพานเป็นชั้น ๆ ประจักษ์ใจ แล้วมาบอกคุณว่า ได้ส่องดูเห็นสวรรค์ พรหมโลก และนิพพาน โดยตลอดทั่วถึงแล้ว สวรรค์ชั้นแรกอยู่ห่างจากมนุษย์โลก ขึ้นไปประมาณเท่านั้นไมล์ ชั้นหนึ่ง ๆ อยู่ห่างกันขึ้นไปชั้นละเท่านั้นไมล์ พรหมโลกอยู่ห่างสวรรค์ชั้นสูงสุดขึ้นไปเท่านั้นไมล์ และพรหมโลกชั้นหนึ่ง ๆ อยู่ห่างกันขึ้นไปชั้นละเท่านั้นไมล์ ส่วนนิพพานนั้นอยู่ห่างจากสมมุติทั้งปวงขึ้นไปไม่มีประมาณของสมมุติใด ๆ จะวัดและนับอ่านได้เลยดังนี้

คุณจะแน่ใจหรือว่าเป็นความจริงหรือหาเรื่องอะไรมาอุทริคุณเข้าอีก เพราะกล้องก็เฉพาะสำหรับอาตมาเสียด้วย คนอื่นดูด้วยไม่ได้เรื่อง มันเริ่มพิสดารไปตั้งแต่กล้องอยู่แล้ว มิหนำยังไปมองเห็นสวรรค์นิพพานเข้าอีก ซึ่งโลกไม่มีใครเห็นกันเลย แม้แต่พวกนักอวกาศซึ่งเป็นนักเหยียบยานนอกโลกจนอวกาศกลายเป็นซีตมซีโคลนเหลว ๆ ไปหมด ก็ยังไม่พบเห็นพอได้มาประกาศให้โลกทราบ ถ้าเป็นที่น่าอยู่ก็จะได้เริ่มและรีบเร่งทำบุญให้ทาน เพื่อเตรียมไปสวรรค์นิพพานกันบ้าง ส่วนอาตมาไปแอบเห็นสวรรค์นิพพานคนเดียวด้วยกล้องอันลึกลับ ซึ่งได้มาจากโลกไหนก็ไม่รู้ที่โลกไม่เคยมีกันเลย เมื่อเรื่องเป็นอย่างนี้คุณจะคิดว่ามันเหลือเชื่อหรืออย่างไร โปรดคิดดูก็แล้วกัน

ดิฉันยังข้องใจตอนที่ว่านิพพานอยู่ห่างจากสมมุติทั้งปวงขึ้นไป ไม่มีประมาณของสมมุติใด ๆ จะวัดและนับอ่านได้เลย นี่ท่านเอากล้องอะไรมาส่อง ถึงรู้ได้ว่ามันไกลจนสุดวิสัยของสมมุติจะรู้ได้

อาตมาก็เรียนมาก่อนนี้แล้วอย่างไรเล่า คุณยังอุตสาหมาถามให้เรื่องมันพิสดารไปอีก ก็เรียนคุณแล้วว่า กล้องลึกลับอย่างไรเล่า และยังเป็นกล้องเฉพาะด้วย กล้องผูกขาดด้วยจึงไม่สบายใจที่จะเรียน แต่ทนคุณถามไม่ได้ก็จำต้องเรียนเพื่อคุณจะได้หายสงสัย มิหนำยังกลับสงสัยใหญ่ เรื่องจึงควรยุติไว้ ไม่เช่นนั้นจะยุ่งใหญ่

ส่วนนรกท่านไม่เห็นพูดถึงเลย

คำว่านรก พอได้ยินแต่ชื่อก็กลัวอยู่แล้ว ไม่มีใครจะกล้าหาญต่อนรกหมกไหม้พอจะพูดถึง

แม้เป็นสิ่งที่กลัวก็ควรพูด เพื่อผู้กลัวจะได้หาทางหลบหลีกกันบ้าง ไม่ควรที่จะเก็บซ่อนไว้ให้เผาผลาญมนุษย์อยู่รำไป โดยไม่มีใครบอกให้รู้เสียบ้าง

นรกก็นั่นแหละความทุกข์ความลำบากไม่ได้ ถ้าเป็นสิ่งที่กลัวกันจริง ๆ จะพากันหาทางหลบหลีกเองก็ยิ่งได้ จำเป็นอะไรต้องบอกกันเสียทุกสิ่งทุกอย่าง เพราะความทุกข์อันเป็นสิ่งน่ากลัวมีอยู่กับทุกคน ไม่น่าจะสงสัย

นรกเป็นสถานที่อยู่ของคนชั่ว ใช้ไหมคะ

ว่าใช้ก็ถูก เช่นตารางเป็นที่อยู่ของนักโทษ แต่อย่าลืมนานายผู้คุมนักโทษก็อยู่ที่นั่นด้วยก็แล้วกัน

ส่วนนรกในเมืองผีมีไหมคะท่าน

สวรรค์ นิพพาน เมืองเทพ กับนรกเมืองผีจะมีหรือไม่ ก็ตั้งที่เอาตมาเรียนผ่านมาแล้วในชื่อว่าด้วยสวรรค์ นิพพาน สิ่งสำคัญยิ่งที่ไม่ควรมองข้ามไป นั่นคือกุญแจสำหรับเปิดประตูสวรรค์ นิพพาน และปิดประตูนรก นั้นโปรดถือไว้ในมือและกำให้แน่น อย่าปล่อยวางเด็ดขาด เวลาหายแล้วไม่มีที่ซื้อขายกันจะลำบาก

คำว่า กุญแจสำหรับเปิดประตูสวรรค์ นิพพานและปิดประตูนรกนั้น หมายความว่าอย่างไร ดิฉันไม่เข้าใจเลย นิมนต์ท่านอธิบายด้วย

ความดีทุกประเภท เป็นกุญแจดอกสำคัญแต่ละดอก สิ่งเหล่านี้ไม่มีซื้อขายในที่ทั่ว ๆ ไป ไม่ให้ลดละความดี เพราะมนุษย์เราถึงจะมีหรือจน จะเป็นอยู่หรือจะตายไปจำต้องระลึก และอาศัยความดีที่ให้ผลเป็นสุขอยู่เสมอ เช่น สุขกาย สุขใจ ความดีเหล่านี้แลเป็นเครื่องมือสำหรับเปิดทางดีเพื่อไปสู่ความสุขอันมนุษย์พึงหวังโดยทั่วกัน ถ้ามีความดีอยู่กับตัวที่พออาศัย หรือมีความสุขสมบูรณ์แล้ว สวรรค์ นิพพานจะมีหรือไม่มี อยู่ใกล้หรืออยู่ไกล ย่อมไม่เป็นปัญหาที่ผู้ผู้นั้นจะคิดให้ลำบากและเสียเวลา โดยมากที่คิดเสียอกเสียใจ หรือสงสัย สวรรค์ นิพพาน จะมีหรือไม่มี นั่นคือผู้ไม่มีสมบัติ คือความดีพอจะเป็นที่บอюнใจได้เท่าที่ควร จึงทำให้วุ่นวายและถามโน่นถามนี่อยู่ไม่เป็นสุข

ความคิดทำให้เกิดสงสัย ใจก็รำคาญ ปากก็ถามยุ่งไปหมด บทเวลาตายแล้วคำถามไว้ก็ไร้ผล แต่กรรมที่ตนทำไว้หากพาไปถูกตามจุดของกรรมอย่างไม่ผิด ฉะนั้น เราเป็นชาวพุทธที่เชื่อต่อกรรมที่ตนทำจำต้องให้ผลเอง จึงไม่ควรประมาทการกระทำของตนทุก ๆ ประโยคที่ทำว่าจะไม่ให้ผล แต่กรรมนั้นแลเป็นผู้ให้ผล ไม่มีสิ่งใดจะพาไปทางดีทางชั่วได้

นอกจากกรรม ไม่ว่าจะญาติ มิตร พ่อแม่ ลูกรัก สามภรรยา ที่ฝากผีฝากไข้ ไม่ว่าจะผู้เรียนมาก เรียนน้อย เรียนในหรือนอกประเทศได้ชั้นใดภูมิใด ฉลาดปราดเปรื่องเลื่องลือเพียงใด จะไม่สามารถส่งเสียผู้ตายแล้วให้ไปถูกจุดที่หมายได้เหมือนกรรมที่ตนทำไว้แล้ว ฉะนั้นกรรมดีชั่ว จึงเป็นเหมือนกุญแจเครื่องเปิดทางดีทางชั่วให้ผู้ทำไปสู่ผลดีชั่วที่ตนทำ ได้รับเสวยผล

ถ้าเป็นสิ่งที่อาศัยคนอื่นช่วยเหลือได้ แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานเขายังมีหมู่มีพวก คนเราทำไมจะไม่มีพ่อแม่ญาติมิตร จะคอยช่วยเหลือในคราวจำเป็นเล่า ยิ่งเรื่องตายด้วยแล้ว เมืองไทยเราทั่วประเทศถือเป็นกิจสำคัญ ซึ่งจะต้องทำการช่วยเหลือกันอย่างสุดความสามารถ ไม่มีผู้ใดจะปล่อยทิ้งให้ตายจมดินจมน้ำไปเปล่า ๆ โดยไม่มีแก้ไขเสียเลย แต่เป็นสิ่งที่สุตวิสัยไม่มีใครช่วยได้ คือความตาย และการตามส่งเสียผู้ตายให้ถึงจุดที่มุ่งหมายอันเป็นสุขสมบูรณ์นี้เป็นสิ่งที่สุตวิสัยแท้ จึงไม่ควรนอนใจ เวลายังพอดั้นรนาหาความดีได้อยู่ ควรรีบเร่งชวนชวหายหาความดีให้เป็นที่เย็นใจเสียแต่บัดนี้ จะเป็นผู้หายใจโล่งไปรงสบายทั้ง ๆ ที่ความตายขวางหน้าอยู่

ดิฉันรู้สึกคิดเป็นทุกข์และลำบากใจในคราวจะตายจริง ๆ ดังที่เห็นคนอื่นเขาตาย รู้สึกว่าตายลำบาก และไม่มีสติเลยก็มี เหมือนรถที่พวงมาลัยหลุดวิ่งสายหน้าสายหลัง แต่รถยังมีดีกว่าคนจะตาย พอเห็นท่าไม่ดีเรรีบห้ามล้อ และดับเครื่องเสียมันก็หยุดไปเอง ส่วนคนเรากำลังจะตายนั้นซิ ไม่ทราบจะดับอะไร นอกจากดับลมหายใจซึ่งก็ตายไปเสียเท่านั้น ไม่มีทางแก้ไข ยิ่งคิดไปถึงท่านที่มีอำนาจฉลาดในสังคม มีศหนักศักดิ์ใหญ่ มีสมบัติเงินทองมาก ๆ เวลาท่านจะจากไป สิ่งเหล่านั้นไม่ทราบไปอยู่ที่ไหนหมดเวลานั้น ไม่เห็นมาช่วยบ้างเลย

ปล่อยให้เป็นคนเช่นเราๆ ท่านๆ นี้เอง มองดูอาการที่ท่านทนทุกข์ทรมาน เหมือนไม่มีอะไรเป็นหลักใจเลย มีแต่สิ่งที่น่าสังเวชใจอย่างยิ่งเท่านั้น กำลังแสดงอยู่อย่างเต็มที่ในเวลานั้น และตายไปแบบคนหมดความหมายไร้ญาติขาดมิตร ต่างคนต่างแสดงความหมดหวังไปตาม ๆ กัน ในบรรดาญาติที่นั่งห้อมล้อมท่านอยู่ คิดถึงสภาพเช่นนี้ทำให้ดิฉันนึกอ่อนใจตัวเอง เมื่อถึงคราวเช่นนั้นมาถึงตัว กลัวจะไม่มีสติรักษาใจ กลายเป็นท่อนซุงลอยน้ำไปอย่างไม่มีจุดหมาย ก็จะทำอย่างไรจึงจะมีสติดีในคราวตายไม่เสียท่าเสียที

การทำความดีทุกประเภท เป็นวิธีการช่วยป้องกันจิตไม่ให้พลาดท่าเสียที ไม่มีวิธีใดจะดีไปกว่าวิธีที่กล่าวนี้ บรรดาคุณุศลทั้งมวลที่บำเพ็ญ การทำภาวนาเป็นเยี่ยมกว่าทุกวิธี เพราะเป็นเหมือนกันอ่างเก็บน้ำคือความดีทั้งหลาย ซึ่งจะไหลรวมมาสู่จุดนี้แห่งเดียว ผู้บำเพ็ญภาวนาทางจิตจนได้รับความสงบแน่วแน่ ย่อมเป็นผู้มีคติอันแน่นอนทั้งเวลาปกติ

และเวลาจนตัว เป็นผู้องอาจกล้าหาญต่ออคติธรรมดา คือความตายทั้งที่ยังไม่มาถึง และขณะที่กำลังถูกมรณภัยคุกคาม สามารถวางตน (ใจ) ได้อย่างสม่าเสมอตลอดวาระสุดท้าย ยิ่งท่านที่บำเพ็ญจิตตภาวนาจนมีความชำนาญทางสมาธิและปัญญา และท่านที่แน่อนต่อความบริสุทธิ์ กับท่านที่บริสุทธิ์ประจักษ์ใจแล้ว ไม่มีอะไรจะมาเป็นอุปสรรคต่อใจของท่าน นอกจากใจจะก้าวเข้าสู่จุดหมายที่เหมาะสมกับภูมิของตน ที่ได้บำเพ็ญไว้แล้วสมัยยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น

ทั้งนี้จะได้เห็นได้จากท่านปฏิบัติบำเพ็ญด้วยกันที่มีอายุสั้นบ้างยาวบ้างเหมือน *อนิจจา วต สุขขารา* ทั่ว ๆ ไป เวลาท่านเริ่มป่วยจนถึงขั้นหนักเต็มที่จะทน *ภารา หเว ปญจกขุณา* (ขั้นนี้ทั้งทำเป็นภาระหนักมาก) ไม่ได้ มองดูอาการของท่าน เป็นเหมือนคนที่มีเครื่องป้องกันตัวอย่างมั่นคงรอบด้านอยู่แล้ว ไม่มีอาการหวั่นไหวต่อมรณภัยที่โลก ๆ กลัวกัน นอกจากนั้นยังตอบคำถามของเราอย่างนักปฏิบัติที่เชี่ยวชาญ เหมือนไม่มีการเจ็บป่วยอย่างมีเหตุผลอีกด้วย ถึงเวลาเข้าจริง ๆ ก็กล่าวอำลาหมู่เพื่อนในทำนองว่า ทุกท่านโปรดตั้งใจบำเพ็ญประโยชน์ตนให้เต็มที่ เมื่อประโยชน์ตนเต็มที่แล้ว จากนั้นประโยชน์เพื่อโลกจะตามมาเป็นลำดับ ผมจะจากชั้นธอันเป็นภาระกตถ่วงตลอดมานี้ไปในบัดนี้ แต่ไม่จากสิ่งที่ เป็นผมแล้วด้วยดีไม่ปลอมแปลงไป

ทุกท่านโปรดค้นหาตนเองแท้จริงให้เจอ ตนนั้นมีใช้ตนสมมุติ หากเป็นตนในหลัก ธรรมชาติและมีอยู่กับทุกคน ถ้าค้นพบแล้วก็จะพบเมืองพอในธรรมชาติอีกเช่นกัน นั่นแล คือเมืองพอดี ใจพอดี ทุก ๆ สิ่งจะพอดีไปตามหลักใหญ่ที่ค้นพบนั้นทั้งนั้น ความบกพร่องที่เคยเป็นมาในสันดานจะสมบูรณ์ขึ้นทันที พอจบประโยชน์ก็จากไปด้วยความสงบอันเป็นที่ น่าเลื่อมใสอย่างยิ่ง เหมือนบุคคลละทิ้งภาชนะดินเผา แล้วถือเอาภาชนะทองคำธรรมชาติ ฉะนั้น มิได้เป็นในลักษณะไม่ยอมไปแม้ถึงคราวแล้ว แสดงแต่ความหวังอยากอยู่ทำเดี่ยว การจากไปเหมือนจะไปล่มจมปนปี้ไม่มีชิ้นดีเลย

ฉะนั้น การบำเพ็ญจิตตภาวนาเป็นกิจจำเป็นสำหรับบุคคลผู้หวังพึ่งตน ตามธรรมมี ว่า *อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* ตนเป็นที่พึ่งของตน เห็นผลอัมภทันตาในชาตินี้ ดังที่นำมา แสดงเพียงย่อ ๆ พอเป็นคติ ว่าการปฏิบัติต่อใจในทางที่ดีนั้นไม่เสียผล ทั้งได้รับความ ภาควุฒิใจในโลกนี้และโลกหน้า อันจะสืบเนื่องต่อภพจากจิตผู้เป็นนักท่องเที่ยวในเวลาไม่ นาน โปรดนำไปปรับปรุงแก้ไขตนในเวลาชีวิตครองตัวอยู่ ถ้าหาไม่จะหมดหวัง

จากประสบการณ์ต่าง ๆ ทั้งความสังเวช และความยินดียิ่งในท่านนักปฏิบัติที่ บำเพ็ญตนจนได้ชัยชนะ ตามที่ท่านอธิบายให้ฟังวันนี้ ดิฉันยึดได้เป็นคติสอนใจมากมาย

เลยลืมนึกถึงนรกสวรรค์ เพราะเห็นอยู่กับตาทั้งความสุขและความทุกข์ ซึ่งติดพันอยู่กับมนุษย์เราทุกเวลา โดยไม่จำเป็นว่าต้องระลึกถึงนรกสวรรค์ ความทุกข์หรือความสุขถึงจะมีมา เพราะเป็นของมีอยู่กับมนุษย์และสัตว์อยู่แล้ว แต่การกล่าวนี้มีได้หมายความว่านรกสวรรค์ไม่มี แต่กล่าวถึงสิ่งที่มีอยู่กับมนุษย์เรา คือสุขและทุกข์ต่างหาก

ต่อไปนี้ ดิฉันจะพยายามทำภาวนาให้หนักมือกว่าเท่าที่ทำอยู่ทุกวันนี้ เพื่อเวลาตายจะได้มีเครื่องยึดและไปอย่างสบาย รู้สึกฝังใจอย่างลึกที่ท่านอธิบายว่าให้ช่วยตัวเองและยกบาปมาพร้อมว่า *อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ* แต่ก่อนดิฉันยังไม่ค่อยเข้าใจนัก เพิ่งมาเข้าใจวันนี้ว่า การช่วยตัวเองนั้นช่วยอย่างไรที่เป็นความชอบยิ่ง คือเวลาจะตายจริง ๆ ไม่มีใครช่วยใครได้ โดยตามส่งเสียให้ถูกทางที่เป็นความสุขความสมหวัง ต้องเป็นภาระหน้าที่ของตัวเองโดยเฉพาะ ซึ่งจะกำจัดปิดเป่ากิเลสมลทินความหวังหน้าหวังหลังของตัวในเวลานั้นอันจะก่อความชุลมุนวุ่นวายมากกว่าเวลาอื่นใดทั้งสิ้น ดิฉันขอกราบขอบพระคุณท่าน